

ვახტანგ მალრაძე

ხელობის აღმნიშვნელი მე-ე სართლებით ნაწარმოები ახალი სიტყვები

მე-ე თავსართ-ბოლოსართი ხელობის, პროფესიის, მოსაქმეობის აღმნიშვნელი სიტყვების საწარმოებლად გამოიყენება. მოვიყვანოთ ძველი ქართულის რამდენიმე მაგალითი: მენელსაცხებლე, მესანთლე, მედავითნე, მეფსალმუნე, მებაჟე, მეხრე, მეწყლე, მეღალე, მექულბაქე..., რომელთაგან ზოგი დღესაც გვხვდება.

თანამედროვე ქართულშიც უხვადაა ამ ნაწარმოებლებით მიღებული ტერმინები, რომლებიც დაუბრკოლებლად გამოიყენება, მაგრამ ისინი უნდა გაიმიჯნოს. ტრადიციული დაყოფისაგან განსხვავებით ჩვენ უფრო დავაკონკრეტეთ ხელობის აღმნიშვნელი სიტყვები:

ა) დამამზადებელი, შემკეთებელი, მომყვანი (მეთონე, მეჭურჭლე, მეკეცე, მექვაბე, მეაგურე, მეკრამიტე, მეყალიბე, მეცემენტე, მეღვინე, მეხალიჩე, მექუდე, მეუნაგირე, მეხიდე, მესანგრე, მეშეშე, მეშუშე, მემინე, მექაღალდე, მექამანდე, მეფეხსაცმელე, მეწალე, მეჩექმე, მეწულე, მეჯღანე, მეარაყე, მეპურე, მეხაშე, მესოსისე, მექაბაბე, მეაბრეშუმე, მეჭარხლე, მეციტრუსე, მეჩაიე, მეხილე, მესახურავე, მესაზღვრე, მესაათე, მერუე, მემონტაჟე, მენაგვე, მენავთე, მენავთობე, მენალმე, მენაყინე, მენახშირე, მემოდელე, მეიგავე, მელექსე, მეზღაპრე, მეკასრე, მეკუბოე, მეკურტნე, მეზენიტე, მეზარბაზნე, მეთევზე, მეთოფე, მეთუნუქე, მეაბჯრე, მეავეჯე...)¹;

ბ) გამყიდველი, მეპატრონე (მეყვავილე, მემწვანილე, მერძევე, მემაწვნე, მეძველმანე, მეწვრილმანე, მეგაზეთე...);

გ) მწყემსი, მომვლელი (მესაქონლე, მეჯოგე, მეძროხე, მეცხენე, მეჯორე, მეთხე, მეცხვარე, მებატკნე, მეღორე, მეფრინველე, მექათამე, მებატე, მემტრედე, მეფუტკრე...);

დ) მფლობელი, მომუშავე (მეპატრონე, მესაკუთრე, მემამულე, მეფაბრიკე, მეწარმე, მეფურნე, მეფუნდუკე, მეფარდულე, მეფუნთუშე, მექარავნე, მენავე, მეაფთიაქე, მექისე, მეშახტე, მესტამზე, მეტყავე, მე-

¹ ვეყრდნობით ქეგლ-ს.

ლითონე, მეფოლადე, მეტაბელე, მელიფტე, მეისრე, მეკალოე, მეკობრე, მეკოდე, მესაფლავე, მელიანდაგე, მეთვალყურე, მეწყლე, მეთულუხჩე, მეავტომატე, მეამწე, მეარმატურე, მეზულდოზერე, მეზუფეტე, მეგარდირობე, მეხანძრე, მეხარკე, მეხორცე...);

ე) მმართავი, წამყვანი (მეურმე, მეეტლე, მეზორნე, მეტივე, მეგუთნე, მემანქანე, მეამწე, მეჯალამბრე, მეზარე, მესაჭე...);

ვ) დამკვრელი ან შემქმნელი (მემუსიკე, მესაკრავე, მესაყვირე, მესტვირე, მეზურნე, მეზუკე, მედოლე, მეჭიანურე, მეჩონგურე, მეფანდურე, მედოლე, მეთარე, მეჩიბუხე...);

ზ) მომვლელი, მცველი (მეზალე, მევენახე, მეზვრე, მეველე, მეჯინიბე, მეციხოვნე... მემინდვრე...).

აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი ტერმინი ერთდროულად ორ მნიშვნელობას შეიცავს: მენახშირე – ნახშირის გამომწველსაც ჰქვია და ასევე მის გამყიდველსაც; მეწვანილე – მწვანილის მომწველსაც და გამყიდველსაც; მეფურნე – ფურნის პატრონსაც და ხაზაზსაც; მეჩონგურე – ჩონგურის გამომთელსაც – და მასზე დამკვრელსაც...

აი, რაც შეეხება დღევანდელ ვითარებას... მიუხედავად იმისა, რომ წარმოება გრამატიკულ ყალიბს არ სცდება, არ არღვევს, ზოგი მათგანი არაბუნებრივი, უჩვეულოა. ზემოდასახელებული ჯგუფები უნდა დავყოთ ორ ტიპად: მართებულად ნაწარმოები სიტყვები და გაურკვეველი დანიშნულების, შინაარსის მქონე სიტყვები.

დავასახელოთ რამდენიმე ძველი წარმოების მაგალითი :

„საერთოდ ნანია ჩვენი ოჯახია **მეისტორიე**“ („სარკე“, N5, 2016: 16. 1);

„ნუთუ **მეკეცეს** უფლება არა აქვს თიხაზე, რომ თავისი მოზე-ლილი თიხიდან... ჭურჭელი გააკეთოს?...“ („ახალი აღთქმა“, 1999, 343).

„ვინაიდან წერილი ამბობს: „პირს აუკრავ **მეკალოე** ხარს...“ (იქვე, 453);

„გამოიარა **მეთხემ**... გადახტა ტალახში... მივიდა მეჯლისში...“ (აკაკი, 1989: 230);

„...შეათვალისწინა ყველა იქ მყოფნი – **მეაფთიაქე**, ექიმი“... (ჩიქო-ბავა, 2010: 98);

„ემალსში გაერთიანებულ ადამიანებს **მემველმანეებს** უწოდებენ“ („სარკე“, N19, 2014: 52. 2);

„აღბათ იმიტომ, რომ **მეძონძე** ადამიანი ვარ“ (იქვე, N42, 2014: 14.1);

„ხანდახან კონჩიტა მესოსისესაც უწოდებდნენ...“ („სარკე“, N19, 2014);

„დიდი ხანია ჩემი **მეხორცე** მყავს...“ („გზა“, N50. 2013: 84);

„–რომელს იწებებთ? მოუთმენლად შეეკითხა **მენაყინე** ქალი“ (ჩხეტიანი 2012: 67.1);

„...გზად კურიერებს, **მეყვავილეებსა** და მთავარ მმართველის ერთ-ერთ თანაშემწეს მიესალმა“... (ზურებიანი 2010, 113);

„**მემწვანილემ** ლაპარაკში დამჭკნარი მწვანილი ისე შემომპარა, ვერც შევამჩნიე“ („თბილ.“, N39. 2014: 4.1).

ყველა აღნიშნული სიტყვა ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში დადასტურებული და ფეხმოკიდებულია.

განვიხილოთ რამდენიმე მაგალითი, რომლებიც ენაში გამოიყენება, თუმცა, დიდი გავრცელებით არ გამოირჩევა:

„**მესპილენძე** ალექსანდრემ დიდად მავნო. უფალმა მიუზღოს მისი საქმეების მიხედვით“ („ახალი აღთქმა“, 1999: 461).

მესპილენძის ანალოგიითა შემდგომში შექმნილი მეფოლადე, რომელიც ძალზე გავრცელებული ტერმინია.

„...შექმნილი უწყება... **მეპარაშუტე** ახალგაზრდებს ამზადებდა“ („თბილ.“, N44. 2015: 26. 3).

მეპარაშუტე – მეკლდეურის პარალელურადაა შექმნილი და სავსებით მართებულია;

„**მეგაზეები** მესამე სართულზე ცხოვრობდნენ“ (ჩიქოვაძე, 2010:115).

მეგაზე – მენავთობეს უთანაბრდება, მისი ანალოგიითაა მიღებული.

„...ქართველ **მემოდელეთა** წრემ ახალგამოჩენილი კოლეგა არ მიიღო...“ („სარკე“, N20, 2013: 25.3).

მემოდელე წარმოების თვალსაზრისით სავსებით გამართლებულია, განმარტებით ლექსიკონშიც შესულია, მაგრამ ენაში უფრო ხშირად გამოიყენება სიტყვა **მოდელი** და ეს პარალელური ფორმა უფრო გავრცელებული, ფეხმოკიდებულია. თუმცა, ქართული წარმოების დამკვიდრების მცდელობა მისასალმებელია.

„იქ იწახებოდა გარკვეულ დრომდე **მესაწყობის** მეთვალყურეობის ქვეშ“ (ზურებიანი, 2010: 227).

მესაწყობე – მეკუჭნავის (საკუჭნაო მცირე მოცულობის საწყობია) ფარდია.

„...ბევრ ადამიანთან ვიყავი შეთანხმებული: **მეყველებთან**, მოცეკვავეებთან...“ („თბილ.“, N35. 2014).

მეყველე – ბუნებრივი წარმოებაა. ენაში მისი შესატყვისი ტერმინებია: მემაწვნე, მეხაშე, მექაბაზე, მეღვინე...

„...გასაკვირია ჩვენებურ რადიკალ **მედასავლეთეთა** დუმილი...“ („თბილ.“, N37. 2015).

მედასავლეთე – მიმდევრობის აღმნიშვნელი სიტყვაა. თითქოსდა ყველაფერი რიგზეა, მაგრამ დასავლეთი უკვე წარმოქმნილი სიტყვაა და მე- ე მაწარმოებელს ვერ იუგებს. მით უმეტეს, ენაში **დასავლელი** უფრო ბუნებრივი და გავრცელებული ფორმაა.

„მე ვერ გეტყვით, რატომ მოჰკიდა ხელი **მეთოჯინეობას**... პუტინმა“ („თბილ.“, N35. 2014: 4.3).

„მთავარი სექტებია: ბაპტიზმი... სუბოტნიკების (მეშაბათეების)...“ (გელოვანი, 1999: 149).

მეშაბათე – მართალია, მარტივი სიტყვისგანაა მიღებული, მაგრამ ენისათვის უცხოა. მის მსგავსად, მისი ყალიბით არ იწარმოება მეორეშაბათე, მეკვირე...

„**მეთეთრეულეს** კი გადაეცით, რომ შესაფერისი ზეწრები და საბანი დაგჭირდება“ (ზურებიანი, 2010: 240).

მეთეთრეული – ენას არ აქვს ანალოგიური ტერმინები: მესაბნე, მებალიშე, მეშარვლე, მეკაბე, მეკოსტუმე, მეპერანგე... მართალია, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მიხვედრა შესაძლებელია, მაგრამ, ზოგადად, გაურკვეველია ეს პირი თეთრეულს ამზადებს, რეცხავს, აუთოებს თუ სასტუმროში ცვლის ნახმარს სუფთათი...

„**მედერეფნემ** უცხოელს ჰკითხა...“ (ჩიქოვაძე, 2010: 163).

რაც შეეხება მედერეფნეს, დერეფნის, სართულის მორიგის შინაარსითაა გამოყენებული, სწორედ მორიგეა ამ ფუნქციის შემსრულებელი. ამდენად, ახალი სიტყვის შექმნა საჭირო არ იყო.

„**მეკორიდორე** ადგილზე ვერ აღმოაჩინა...“ (ზურებიანი, 2010: 24).

მეკორიდორე – კორიდორი ბარბარიზმია. მისი შესატყვისია დერეფანი. ამდენად, ქართულად თავიდანვე მცდარია მისი ძირად გამოყენება და ახალი სიტყვის წარმოება.

„...ის პლანეტის ყველა დროის 60 საუკეთესო **მეგოლეს** შორის არის დასახელებული“ („თბილ.“, N27, 2014, 26. 2);

„რაში „ლივერპულის“ ყველა დროის საუკეთესო **მეგოლეა**...“ („თბილ.“, N11, 2013); **მეგოლე** – ფეხბურთში, ხელბურთში, წყალ-

ბურთში გოლი, ბურთი გააქვთ. კალთბურთში ქულებს აგროვებენ, მაგრამ ბურთის ჩამგდებს მექულედ არ მოიხსენიებენ. თუმცა, კალთ-ბურთის მატჩის რეპორტაჟებისას არაერთხელ გამოუყენებიათ შედეგ-იანი კალთბურთელების დასახასიათებლად. **მეგოლე** – ენისათვის უცხო წარმოების სიტყვაა და ამდენად მიუღებელია, ისევე როგორც **მექულე**.

„ერთი წლის განმავლობაში ჩოგბურთელი და **მეგოლე** მართლაც მხოლოდ სპორტზე ფიქრობდნენ („რეიტ.“, N43, 2013: 61.1);

„ჩოგბურთელი და **მეგოლე** ერთმანეთს... ჰამბურგში შეხვდნენ“... („რეიტ.“, N3, 2014: 54.1);

„იმ წელს... **მეგოლე**მ... ჩოგბურთელს... ხელი სთხოვა“ („თბილ.“, N2, 2014: 26.2); „...ახალ წელს თავის შეყვარებულთან, **მეგოლე** ადამ სკოტთან ერთად ავსტრალიაში შეხვდა“ („სარკე“, N7, 2010: 61.1);

„...მან ინტერვიუ ჩამოართვა ისეთ ვარსკვლავებს, როგორებიც არიან **მეგოლე** ტაიგერ ვედსი...“ („სარკე“, N35, 2009: 69.1).

მეგოლე. გოლფი სპორტის შედარებით ახალი სახეობაა. ფეხ-ბურთისაგან მიღებულია ფეხბურთელი, კალთბურთისაგან – კალთ-ბურთელი, ხელბურთისაგან – ხელბურთელი, წყალბურთისაგან – წყალბურთელი, ფრენბურთისაგან – ფრენბურთელი... რატომ იყო საჭირო ამ სისტემიდან ამოვარდნა და **მეგოლე** ტერმინის შექმნა? ალბათ, გოლფელი უფრო უხერხული ტერმინი იქნებოდა.

ზოგ შემთხვევაში, უმართებულო წარმოებისაგან თავის დაღწევისა თუ დაზღვევის მიზნით, პირდაპირ უცხოური სიტყვაა გადმოტანილი – გოლფისტი და გოლფერი:

„...ერთ-ერთ წარმატებულ ჩოგბურთელად და **გოლფისტად** ითვლებოდა“ („სარკე“, N35, 2009: 64.1);

„ცნობილი **გოლფერისა** და ერთ-ერთი უმდიდრესი სპორტსმენის ... ყოფილი საყვარლები ... შეეჯიბრებიან...“ („რეიტ.“, N10, 2010: 5.1).

თუ -ისტი ნაწარმოები სიტყვები ქართულისათვის უცხო არ არის და ზოგიერთ შემთხვევაში დამკვიდრებულია (მაგალითად, ჰოკეისტს სხვაგვარად ვერ უწოდებ. ამ სიტყვას დიდი ხნის ისტორია აქვს), გოლფერი კი, სრულიად მიუღებელია. ესეც პირდაპირ ინგლისურად ნაწარმოები ტერმინია გადმოღებული.

რამდენიმე მაგალითს კომენტარის გარეშე დავასახელებთ:

„...ინგლისში XVI საუკუნეში შემოიღეს **მეჭოგრითის** თანამდებობა“ („თბილ.“, N6, 2009: 21.1).

„...**მესტრიპტიზეს** დავურეკავდი, მოვიდოდა და გამართობდა“ („სარკე“, N38, 2012: 67.1).

„ყველა მე მიყურებს **მესტრიპტიზეს** ჩათვლით (ბონი 2013: 60);

„ – ხო, პროფესიონალი **მესტრიპტიზე** ვარ“ („სარკე“, N38, 2012: 67.1);

„...ირანელ **მეკვერცხეებს** ორ ტენდერშიც გაუმარჯვიათ...“ („თბილ.“, N23, 2013: 5.1);

„იცნობდნენ, როგორც კარგ **მეჩეკეს**...“ (მაისურაძე 1972: 452);

„– ვართანამ დაიჭირა, თქვენმა **მეჩეკემ!** ...“ (იქვე).

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ შეინიშნება სასიამოვნო ტენდენცია – უპირატესობა ტერმინების ქართულად წარმოებას მიენიჭოს. საინტერესოა, რომ დატვირთულია მხოლოდ მე- ე ხელობის აღმნიშვნელი ნაწარმოებები და არცერთი მო- ე არ გვხვდება, თუ არ ჩავთვლით **მორაგბე** სპორტულ ტერმინს („**მორაგბეს**... მშობლებმა არჩევანი დაუწუნეს“ („რეიტ.“, N43, 2013: 30.1), რომელიც დიდი ხნის დამკვიდრებული მოჭადრაკის, მოჭიდავის, მოკრივის, მოთხილამურის... ანალოგიითაა მიღებული.

ყოველი ახალი სიტყვა-ტერმინის შექმნისათვის დიდი ყურადღება, ენობრივი ნორმების ცოდნა, დარგის სპეციალისტებთან ოპერატიული და შეთანხმებული მუშაობაა აუცილებელი, რომ ტერმინი მართებულად გადმოგვცემდეს მასში ჩადებულ შინაარსსაც და არც გრამატიკულად, ენის კანონების დაცვის მხარე იყოს დაღვეული.

ლიტერატურა

აკაკი, 1989 – აკაკი წერეთელი, მხატვრული პროზა, III.

„ახალი აღთქმა“, 1999 – „ახალი აღთქმა და ფსალმუნები“, სტოკ-ჰოლმი.

ბონი, 2013 – თინათინ ბონი, „ოცნების ძიებაში“, ჟურნ. „სარკე“, N21.

„გზა“, 2013 – ჟურნ. „გზა“, N50 .

ზურებიანი, 2010 – ლ. ზურებიანი, თარგმ., ა. ჰეილი, „სასტუმრო“, ნაწ. I.

„თბილ.“, 2009 – ჟურნ. „თბილისელები“, N6, NN11, 23. 2013; NN2, 27, 35, 39. 2014; NN35, 37, 44.

მაისურაძე, 1972 – ე. მაისურაძე, „დაკარგული ოცნებები“.

„რეიტინგი“ – ჟურნ. „რეიტინგი“, N6. 2009; N10. 2010; N43. 2013; N3. 2014.

„სარკე“ – ჟურნ. „სარკე“, N35, 2009; N7. 2010; N38. 2012; NN20, 23. 2013; N19, 42. 2014; N5, 2016.

ქეგლი, 1986 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.

ჩიქობავა, 2010 – გ. ჩიქობავა, თარგმ., ჟორჟ სიმენონი, „ყვითელი ძაღლი“.

ჩხეტიანი, 2012 – გ. ჩხეტიანი, თარგმ., ა. დიშევი, „მილიარდერის ანდერძი“.

Vakhtang Maghradze

On Some New Words Derived by the Confix *me-* *-e*

Summary

The confix *me-* *-e* was used even in old Georgian to derive the words related to handicraft and profession, e.g. *menelsatskheble*, *mezuere*, *memt'ile*, *mepsalmune*, *mekulbake*. A number of lexical units derived by this confix are attested in modern Georgian as well. It is possible to further clarify the designations of handicrafts and professions with regard to semantic groups: 1. One who makes or repairs something, e.g. *metone*, *meghvine*, *mep'ure*, *mekhashe*, *mesaate*, *menakhshire*, *mejghane*; 2. One who cultivates and sells something, e.g. *mebost'ne*, *meq'vavile*, *memts'vanile*, *merdzeve*, *mechaie*, *mets'vrilmane*; 3. One who takes care of domestic animals, e.g. *mejoge*, *metskhvare*, *meghore*, *meput'k're*; 4. An owner or a worker, e.g. *mep'at'rone*, *mesak'utre*, *mepurne*, *mekise*; 5. One who operates or drives something, e.g. *meurme*, *meet'le*, *medilizhne*, *meborne*, *met'ive*, *megutne*, *memankane*, *mesach'e*; 6. One who makes or plays musical instruments, e.g. *mest'vire*, *mezurne*, *mebuke*, *medole*, *mechongure*, *mepandure*; 7. One who takes care of farming land or guards something, e.g. *mebaghe*, *mevenakhe*, *mezvire*, *mevele*, *mejinibe*. A separate

group will combine the designations of supporting or following something, e.g. *memat'iane*, *meist'orie*, *memarjvene*, *medrove*, etc.

It is noteworthy that some terms have two meanings at the same time. For example, the word *menakhshire* denotes both a man who produces coal and a man who sells it; *memts'vanile* means both a man who cultivates greens and a man who sells it; *mepurne* is a man who owns a bake-house or a man who works there; *mechongure* makes or plays the choghur, etc.

In modern Georgian a number of lexical units are derived using the said confix that are unnatural and artificial for the language (although nothing has changed in terms of formation), e.g. *mesats'q'obe*, *medasavlete*, *meshabate*, *metetreule*, *mederepne* (*mek'oridore*), *megolpe*, *megole*, etc.